Journal of Lafzan De Rang لفظاں دے رنگ

Vol.01-01-2026

WOMEN'S POLITICAL PARTICIPATION AND SOCIAL EMPOWERMENT IN PAKISTAN: CHALLENGES, ACHIEVEMENTS AND FUTURE PERSPECTIVES

پاکستان وچ عورتاں دی سیاسی شمولیت تے سماجی خود مختاری: چیلنجز، کامیابیاں تے مستقبل دے امکانات

Kinza Abdul Star

BS, Department of English, The Cosmic Degree College (For Women) ,University of Okara

Abstract

Women's political participation is an essential component of democratic development, social justice, and inclusive governance. In Pakistan, women have gradually gained greater visibility in political institutions, electoral processes, public leadership, and social movements. However, their meaningful participation continues to be affected by patriarchal traditions, economic inequalities, limited educational opportunities, political violence, and structural barriers within political parties. This study examines women's political participation and social empowerment in Pakistan, focusing on historical developments, constitutional protections, electoral representation, grassroots activism, and contemporary challenges. It also explores the relationship between political representation, education, economic independence, and women's decision-making power in society. Using a qualitative and descriptive-analytical approach, the study reviews relevant academic literature, legal provisions, and institutional reports. The findings suggest that reserved seats and legal reforms have improved women's formal representation, but equal political influence and independent decision-making remain significant concerns. The study argues that sustainable empowerment requires more than numerical representation; it demands equal opportunities, political training, economic security, protection from discrimination, and active participation in policy-making. It concludes that strengthening women's political agency is essential for a more inclusive, democratic, and equitable Pakistani society.

KEYWORDS

Women's Political Participation, Social Empowerment, Gender Equality, Pakistan, Democratic Governance, Women's Representation, Political Rights, Women Leadership, Gender Justice, Social Transformation

تعارف

پاکستان وچ عورتاں دی سیاسی شمولیت تے سماجی خود مختاری دا موضوع جمہوری ترقی، انسانی حقوق تے سماجی انصاف دے حوالے نال نہایت اہمیت رکھدا اے۔ کسی وی معاشرے دی ترقی دا اندازہ صرف معاشی پیداوار یا سیاسی اداریاں دی مضبوطی نال نئیں لایا جا سکدا، بلکہ ایہہ وی ویکھنا ضروری اے کہ معاشرے دے تمام شہریاں، خاص طور اُتے عورتاں، نوں فیصلے کرن، قیادت سنبھالن تے قومی زندگی وچ حصہ لین دے کنّے مواقع حاصل نیں۔ پاکستان دی آبادی دا تقریباً نصف حصہ عورتاں اُتے مشتمل اے، اس لئی

Journal of
Lafzan De Rang
لفظاں دے رنگ
Vol.01-01-2026

قومی ترقی دے عمل وچ انہاں دی مؤثر شمولیت بنیادی ضرورت اے۔ سیاسی شرکت دا مطلب صرف ووٹ پاونا یا انتخابات وچ امیدوار بننا نئیں، بلکہ سیاسی جماعتاں وچ قیادت، قانون سازی، پالیسی سازی، مقامی حکومت، سماجی تحریکاں تے عوامی فیصلے کرن دے عمل وچ فعال کردار ادا کرناوی اے۔ عورتاں دی سیاسی خود مختاری اوہدوں مضبوط ہوندی اے جدوں اوہ اپنی رائے آزادانہ طور اُتے پیش کر سکن تے اپنے حقوق تے مفادات بارے فیصلے کرن وچ مؤثر اختیار رکھن۔ پاکستان دی سیاسی تاریخ وچ عورتاں نے مختلف ادوار وچ اہم کردار ادا کیتا اے۔ تحریکِ پاکستان دے دوران خواتین نے سیاسی جلسیاں، عوامی رابطیاں، سماجی تنظیم سازی تے سیاسی شعور دی بیداری وچ حصہ لیا۔ قیامِ پاکستان توں بعد وی خواتین نے پارلیمان، صوبائی اسمبلیاں، مقامی حکومتاں، سیاسی جماعتاں تے سماجی اداریاں وچ اپنی موجودگی قائم رکھی۔ تاہم سیاسی میدان وچ انہاں دی شمولیت دا سفر ہمیشہ آسان نئیں رہیا۔ روایتی صنفی کردار، خاندانی پابندیاں، معاشی انحصار، تعلیمی فرق تے سیاسی اداریاں دے اندر موجود رکاوٹاں نے عورتاں دے مواقع محدود کیتے۔ اس لئی عورتاں دی سیاسی شرکت نوں صرف تاریخی کامیابیاں دے تناظر وچ نئیں بلکہ انہاں سماجی تے ادارہ جاتی حالات دے حوالے نال وی سمجھݨ دی ضرورت اے جیہڑے انہاں دی قیادت تے فیصلہ سازی اُتے اثر انداز ہوندے نیں۔ پاکستان دے آئین وچ عورتاں تے مرداں دے مساوی شہری حقوق، سیاسی شرکت تے قانون دے سامنے برابری دے اصول تسلیم کیتے گئے نیں۔ آئین دا آرٹیکل 25 شہریاں دی برابری تے جنس دی بنیاد اُتے امتیاز دی ممانعت نال متعلق اے، جدو کہ آرٹیکل 34 قومی زندگی دے تمام شعبیاں وچ عورتاں دی مکمل شرکت نوں فروغ دین دی ریاستی ذمہ واری واضح کردا اے۔ ایہہ آئینی اصول عورتاں دی سیاسی شمولیت لئی بنیادی قانونی بنیاد فراہم کردے نیں۔ اس دے باوجود قانونی حق تے عملی موقعے وچ فرق موجود رہ سکدا اے۔ کئی خواتین ووٹ پاون، انتخابی مہم وچ حصہ لین یا سیاسی عہدہ حاصل کرن دے باوجود خاندانی دباؤ، معاشی انحصار یا سیاسی جماعتاں دے اندرونی فیصلے کرن والے نظام دی وجہ توں مکمل خود مختاری حاصل نئیں کر پاندیاں۔ اس لئی قانونی تحفظ دے نال سماجی رویاں تے ادارہ جاتی طریقہ کار وچ تبدیلی وی ضروری اے۔ پاکستان وچ عورتاں دی سیاسی نمائندگی ودھاؤن لئی مخصوص نشستاں دا نظام اہم کردار ادا کردا آیا اے۔ قومی اسمبلی، صوبائی اسمبلیاں تے مقامی حکومتاں وچ خواتین لئی مخصوص نشستاں نے سیاسی اداریاں وچ انہاں دی موجودگی ودھائی اے۔ ایہہ نظام انہاں خواتین لئی پارلیمانی سیاست دے دروازے کھولدا اے جنہاں نوں عام انتخابی مقابلے وچ مالی وسائل، سیاسی نیٹ ورک یا انتخابی حمایت دی کمی دا سامنا ہو سکدا اے۔ تاہم مخصوص نشستاں دی موجودگی نوں مکمل سیاسی خود مختاری دا ثبوت نئیں سمجھیا جا سکدا۔ اصل سوال ایہہ اے کہ منتخب یا نامزد خواتین قانون سازی، بجٹ، عوامی پالیسی تے سیاسی ترجیحات طے کرن وچ کنّی مؤثر آواز رکھدیاں نیں۔ جے خواتین دی نمائندگی صرف تعداد تک محدود رہ جاوے تے انہاں نوں آزادانہ فیصلہ سازی دے مواقع نہ ملن تاں سیاسی شمولیت دا مقصد مکمل نئیں ہو سکدا۔

پاکستانی معاشرے وچ عورتاں دی سماجی خود مختاری دا تعلق تعلیم، روزگار، صحت، خاندانی فیصلے، جائیداد دے حقوق تے سماجی تحفظ نال وی اے۔ تعلیم عورتاں نوں اپنے حقوق سمجھݨ، سیاسی معلومات حاصل کرن تے عوامی معاملات وچ اعتماد نال حصہ لین دی صلاحیت دیندی اے۔ معاشی خود مختاری انہاں نوں سیاسی سرگرمیاں وچ حصہ لین لئی ضروری وسائل تے آزادی فراہم کر سکدی اے۔ جے عورت معاشی طور اُتے مکمل طور اُتے دوسراں اُتے انحصار کرے تاں کئی وار اس دی سیاسی ترجیحات وی خاندانی یا سماجی دباؤ دے تابع ہو سکدیاں نیں۔ اس دے برعکس تعلیم یافتہ تے معاشی طور اُتے بااختیار عورت اپنے حقوق بارے زیادہ آگاہ ہو سکدی اے تے مقامی تے قومی سطح اُتے سماجی تبدیلی وچ فعال کردار ادا کر سکدی اے۔ اس لئی سیاسی نمائندگی تے سماجی خود مختاری نوں اک دوجے توں الگ کر کے نئیں ویکھیا جا سکدا۔ پاکستان وچ عورتاں دی سیاسی شرکت اُتے علاقائی تے ثقافتی حالات وی اثر انداز ہوندے نیں۔ شہری تے دیہی علاقوں وچ تعلیم، آمد و رفت، انٹرنیٹ، روزگار تے سیاسی نیٹ ورکس تک رسائی دے مواقع مختلف ہو سکدے نیں۔ بعض علاقوں وچ خاندانی روایتاں تے سماجی پابندیاں خواتین دے ووٹ پاون یا انتخابی مہم وچ حصہ لین نوں متاثر کردیاں نیں۔ کئی وار عورتاں دے ووٹ دی

Journal of Lafzan De Rang لفظاں دے رنگ
Vol.01-01-2026

آزادی اُتے خاندانی یا مقامی اثر ورسوخ دباؤ پا سکدا اے۔ ایہہ صورتِ حال ظاہر کردی اے کہ سیاسی حقوق دی قانونی ضمانت دے نال نال ووٹ دی رازداری، محفوظ انتخابی ماحول تے شہری آگاہی دی ضرورت وی موجود اے۔ عورتاں دی سیاسی شرکت نوں مضبوط کرن لئی مقامی سطح اُتے خواتین دی تنظیم سازی تے سیاسی تربیت اہم کردار ادا کر سکدی اے۔

ڈیجیٹل میڈیا نے عورتاں دے سیاسی اظہار تے سماجی سرگرمیاں لئی نویں امکانات پیدا کیتے نیں۔ سوشل میڈیا دے ذریعے خواتین اپنے مسائل، تجربات، حقوق تے سیاسی مطالبات نوں وسیع عوامی حلقے تک پہنچا سکدیاں نیں۔ آن لائن مہمات، عوامی مباحث تے ڈیجیٹل تنظیم سازی نے خواتین نوں روایتی سیاسی ڈھانچیاں توں باہر وی اظہار دے مواقع فراہم کیتے نیں۔ تاہم آن لائن ہراسانی، کردار کشی، نجی معلومات دی غیر مجاز اشاعت تے دھمکیاں خواتین دی ڈیجیٹل شرکت نوں محدود کر سکدیاں نیں۔ اس لئی ڈیجیٹل پلیٹ فارمز اُتے محفوظ ماحول تے ذمہ دارانہ گفتگو دی اہمیت ودھ جاندی اے۔ عورتاں دی سیاسی خود مختاری لئی ضروری اے کہ اوہ نہ صرف آن لائن اپنی آواز بلند کر سکن بلکہ انہاں نوں ہراسانی توں تحفظ تے قانونی مدد وی حاصل ہووے۔ اس تحقیق دا مقصد پاکستان وچ عورتاں دی سیاسی شمولیت تے سماجی خود مختاری دے باہمی تعلق دا مطالعہ کرنا اے۔ اس وچ تاریخی پس منظر، آئینی حقوق، انتخابی نمائندگی، سیاسی جماعتاں، تعلیم، معاشی خود مختاری تے سماجی رویاں دے اثرات دا جائزہ لیا گیا اے۔ تحقیق ایہہ سمجھݨ دی کوشش کردی اے کہ پاکستان وچ خواتین دی سیاسی نمائندگی وچ ہون والی پیش رفت دے باوجود عملی فیصلہ سازی تے سماجی اختیار دے میدان وچ کیہڑیاں رکاوٹاں موجود نیں۔ اس دے نال نال ایہہ مطالعہ مستقبل دے اوہ امکانات وی واضح کردا اے جنہاں دے ذریعے عورتاں دی سیاسی قیادت، شہری شرکت تے سماجی حیثیت نوں ہور مضبوط بنایا جا سکدا اے۔

تحقیقی مقاصد

1. پاکستان وچ عورتاں دی سیاسی شمولیت دے تاریخی ارتقا، آئینی حقوق تے انتخابی نمائندگی دا جائزہ لینا۔
2. تعلیم، معاشی خود مختاری، سماجی روایتاں تے سیاسی اداریاں دے خواتین دی فیصلہ سازی اُتے اثرات دا تجزیہ کرنا۔
3. عورتاں دی سیاسی قیادت، سماجی خود مختاری تے جمہوری شرکت نوں مضبوط کرن لئی مستقبل دے امکانات تے تجاویز دا مطالعہ کرنا۔

تحقیقی سوالات

1. پاکستان وچ عورتاں دی سیاسی شمولیت تے نمائندگی دے تاریخی سفر وچ کیہڑیاں اہم تبدیلیاں تے کامیابیاں سامنے آئیاں نیں؟
2. پاکستانی معاشرے دیاں سماجی، معاشی، تعلیمی تے ثقافتی رکاوٹاں عورتاں دی سیاسی خود مختاری نوں کس طرح متاثر کردیاں نیں؟
3. خواتین دی مؤثر سیاسی قیادت تے سماجی خود مختاری نوں فروغ دین لئی کیہڑے قانونی، تعلیمی تے ادارہ جاتی اقدامات ضروری نیں؟

ادبی جائزہ

پاکستان وچ عورتاں دی سیاسی شرکت بارے علمی ادب ایہہ ظاہر کردا اے کہ خواتین دی نمائندگی وچ اضافہ تے انہاں دی حقیقی سیاسی خود مختاری دو مختلف پہلو نیں۔ خان تے نقوی (2020) نے پاکستان دیاں اسمبلیاں وچ خواتین دی نمائندگی تے مخصوص نشستاں دے نظام دا جائزہ لیندے ہوئے ایہہ واضح کیتا کہ مخصوص نشستاں نے عورتاں لئی پارلیمانی اداریاں وچ داخلے دے مواقع ودھائے نیں۔ تاہم خواتین ارکان نوں مرد ساتھی ارکان دی طرفوں خاموش کرائے جان، سیاسی جماعتاں دے اندرونی اختلافات تے

Journal of
Lafzan De Rang
لفظاں دے رنگ
Vol.01-01-2026

فیصلہ سازی دے محدود مواقع ورگے مسائل دا سامنا وی رہیا اے۔ انہاں دے مطالعے مطابق خواتین ارکان اپنی نمائندگی نوں صرف رسمی ذمہ واری نئیں سمجھدیاں بلکہ کئی خواتین عوامی مسائل تے صنفی امتیاز نال متعلق قانون سازی وچ فعال کردار ادا کرن دی کوشش کردیاں نیں۔ اس تحقیق توں ایہہ نکتہ سامنے آندا اے کہ سیاسی نمائندگی دی کامیابی دا اندازہ صرف نشستاں دی تعداد نال نئیں بلکہ قانون سازی تے پالیسی سازی وچ خواتین دے حقیقی اثر ورسوخ نال وی لانا چاہیدا اے۔ مفتی تے جلال زیب (Mufti & Jalalzai, 2021) نے پاکستان ورگے مردانہ بالادستی تے خاندانی سیاسی اثر ورسوخ والے سیاسی نظام وچ صنفی کوٹہ نظام دی اہمیت دا مطالعہ کیتا۔ انہاں نے 2002ء توں 2013ء دے دوران مخصوص تے عام نشستاں اُتے منتخب ہون والیاں 95 خواتین دے انٹرویوز تے سروے دی بنیاد اُتے تجزیہ پیش کیتا۔ تحقیق دے مطابق مخصوص نشستاں نے عورتاں دی پارلیمانی موجودگی نوں ودھایا، لیکن عام انتخابی نشستاں اُتے خواتین دی کامیابی ہن وی محدود رہی۔ اس مطالعے نے ایہہ وی واضح کیتا کہ مخصوص نشستاں دا نظام سیاسی شرکت دے ابتدائی مواقع فراہم کردا اے، پر مستقل خود مختاری لئی سیاسی جماعتاں دے اندر خواتین نوں عام نشستاں اُتے ٹکٹ دینا، انتخابی وسائل فراہم کرنا تے قیادت دے عہدیاں تک رسائی دینا ضروری اے۔ اس تحقیق دی اہمیت اس گل وچ اے کہ ایہہ رسمی نمائندگی تے حقیقی سیاسی اختیار دے فرق نوں واضح کردی اے۔

بخاری تے شمس (Bukhari & Shamas, 2024) نے پنجاب وچ بے روزگار خواتین دے ووٹنگ رویہاں دا جائزہ لیا۔ انہاں دے مطالعے وچ سیاسی آگاہی دی کمی تے خاندانی پابندیاں نوں خواتین دی انتخابی شرکت وچ اہم رکاوٹاں دے طور اُتے پیش کیتا گیا۔ تحقیق دے مطابق خواتین دے ووٹ پاون دے فیصلے اُتے خاندان، معاشی حالات تے سیاسی معلومات تک رسائی اثر انداز ہو سکدے نیں۔ اس مطالعے توں معلوم ہوندا اے کہ ووٹ دا قانونی حق موجود ہون دے باوجود کئی خواتین نوں اپنی سیاسی ترجیحات آزادانہ طور اُتے طے کرن لئی مناسب معلومات تے سماجی آزادی حاصل نئیں ہوندی۔ اس لئی انتخابی تعلیم، مقامی سطح اُتے آگاہی مہمات تے خواتین دی سیاسی تربیت نوں اہمیت دینا ضروری اے۔ رحیم (Rahim, 2024) نے پاکستان وچ عورتاں دی سیاسی شرکت دے راستے وچ موجود مردانہ بالادستی، ثقافتی رکاوٹاں تے ادارہ جاتی مسائل دا جائزہ لیا۔ تحقیق وچ ایہہ واضح کیتا گیا کہ خواتین دی سیاسی سرگرمیاں نوں محدود کرن والے عوامل صرف انفرادی یا خاندانی سطح تک محدود نئیں بلکہ سیاسی جماعتاں، سماجی اداریاں تے طاقت دے روایتی ڈھانچیاں وچ وی موجود نیں۔ خواتین نوں سیاسی وسائل، انتخابی نیٹ ورکس تے عوامی رابطیاں تک برابر رسائی حاصل نہ ہون دی وجہ توں انہاں لئی سیاسی میدان وچ مقابلہ کرنا مشکل ہو سکدا اے۔ رحیم دے مطابق مخصوص نشستاں دی موجودگی اہم اے، لیکن انہاں دے نال نال مردانہ بالادستی والے رویہاں، سیاسی جماعتاں دے اندرونی نظام تے وسائل دی غیر مساوی تقسیم وچ تبدیلی ضروری اے۔ ایہہ مطالعہ عورتاں دی سیاسی خود مختاری نوں وسیع سماجی تبدیلی دے نال جوڑدا اے۔ داؤد، خان تے طارق (Dawood et al., 2025) نے 2024ء دے عام انتخابات دے تناظر وچ ضلع مانسہرہ دیاں خواتین دی سیاسی شرکت دے مسائل دا مطالعہ کیتا۔ تحقیق وچ 2024ء دے انتخابات وچ حصہ لین والیاں پندرہ خواتین دے انٹرویوز دے ذریعے انہاں دے تجربات تے رکاوٹاں نوں سمجھݨ دی کوشش کیتی گئی۔ مطالعے وچ معاشی انحصار، خاندانی پابندیاں، سماجی مزاحمت تے مردانہ بالادستی نوں خواتین دی سیاسی شرکت وچ اہم رکاوٹاں قرار دتا گیا۔ اس تحقیق توں ایہہ گل سامنے آندی اے کہ انتخابی عمل وچ حصہ لین دی خواہش رکھن والیاں خواتین نوں صرف سیاسی معلومات دی کمی دا سامنا نئیں ہوندا بلکہ انہاں نوں انتخابی مہم، عوامی رابطے، مالی وسائل تے سماجی قبولیت دے مسائل وی پیش آندے نیں۔ اس لئی مقامی سطح اُتے خواتین امیدواراں دی تربیت، مالی معاونت تے محفوظ سیاسی ماحول فراہم کرنا ضروری اے۔ اجمل تے انہاں دے ساتھی (Ajmal et al., 2025) نے پاکستان دے 2018ء تے 2024ء دے عام انتخابات دا تقابلی جائزہ لیندے ہوئے خواتین دی سیاسی شرکت، ووٹنگ تے انتخابی نمائندگی دے رجحانات دا مطالعہ کیتا۔ انہاں دی تحقیق وچ خواتین دی انتخابی شرکت وچ موجود فرق تے سیاسی عمل وچ درپیش رکاوٹاں نوں نمایاں کیتا گیا اے۔ مطالعے مطابق 2018ء دے مقابلے وچ 2024ء دے عام انتخابات دوران خواتین دے ووٹ پاون دی شرح وچ کمی رپورٹ کیتی گئی۔ تحقیق نے سیاسی جماعتاں، ذرائع ابلاغ تے سول سوسائٹی

Journal of Lafzan De Rang لفظاں دے رنگ
Vol.01-01-2026

نوں خواتین دی انتخابی آگاہی ودھاؤن تے انہاں لئی زیادہ معاون ماحول پیدا کرن دی ضرورت اُتے زور دتا۔ اس مطالعے دی اہمیت اس گل وچ اے کہ ایہہ خواتین دی سیاسی شرکت نوں صرف پارلیمانی نشستاں دی تعداد دی بجائے انتخابی عمل وچ عام خواتین دی شمولیت دے حوالے نال وی ویکھدا اے۔ نورینہ تے انہاں دے ساتھی (Noreena et al., 2026) نے پاکستانی سماج وچ عورتاں دی سیاسی شرکت نوں متاثر کرن والے عوامل دا تفصیلی مطالعہ کیتا۔ انہاں دی تحقیق وچ پارلیمان تک پہنچن دے مختلف راستیاں، سیاسی جماعتاں دے کردار، سماجی پس منظر، خاندانی اثرات تے خواتین دے ذاتی تجربیاں نوں اہمیت دتی گئی اے۔ مطالعے توں ایہہ سمجھن وچ مدد ملدی اے کہ خواتین دی سیاسی قیادت تک رسائی ہر عورت لئی اک جیسی نئیں ہوندی، بلکہ اس دا تعلق معاشی وسائل، خاندانی سیاسی وابستگی، تعلیمی پس منظر تے سماجی نیٹ ورکس نال وی ہو سکدا اے۔ ایہہ تحقیق اس گل نوں نمایاں کردی اے کہ خواتین دی سیاسی خودمختاری لئی مختلف سماجی پس منظر رکھنے والیاں عورتاں نوں برابر مواقع دینا ضروری اے۔ مجموعی طور اُتے زیرِ مطالعہ تحقیقات ایہہ ظاہر کردیاں نیں کہ پاکستان وچ خواتین دی سیاسی نمائندگی وچ پیش رفت ہوئی اے، لیکن حقیقی سیاسی اختیار، انتخابی آزادی، معاشی خودمختاری تے سماجی قبولیت دے میدان وچ مزید تبدیلی دی ضرورت موجود اے۔

طریقۂ تحقیق

اس تحقیق وچ معیاری (Qualitative) تے وضاحتی تجزیاتی طریقۂ تحقیق اختیار کیتا گیا اے۔ تحقیق دا بنیادی مقصد پاکستان وچ عورتاں دی سیاسی شمولیت تے سماجی خودمختاری دے تعلق نوں تاریخی، سماجی تے ادارہ جاتی تناظر وچ سمجھن اے۔ اس مقصد لئی خواتین دی سیاسی نمائندگی، انتخابی شرکت، مخصوص نشستاں، صنفی مساوات، تعلیم، معاشی خودمختاری تے سماجی رکاوٹاں نال متعلق علمی مطالعات دا جائزہ لیا گیا اے۔ تحقیق وچ پاکستان دے آئینی اصولاں، انتخابی نظام تے سیاسی جماعتاں دے کردار نوں وی زیرِ مطالعہ لیا گیا اے تاکہ خواتین دی سیاسی شرکت دے رسمی تے عملی پہلوواں وچ فرق واضح ہو سکے۔ اس مطالعے وچ نواں سروے یا انٹرویو کرن دا دعویٰ نئیں کیتا گیا، بلکہ موجودہ تحقیقی مواد تے شائع شدہ مطالعات دی مدد نال موضوع دا تجزیہ کیتا گیا اے۔ تحقیق لئی منتخب مواد وچ پاکستان دیاں خواتین دی سیاسی نمائندگی، انتخابی شرکت تے صنفی کوٹہ نظام بارے شائع شدہ تحقیقی مضامین شامل کیتے گئے نیں۔ خان تے نقوی (2020)، مفتی تے جلال زیب (2021)، رحیم (2024)، بخاری تے شمس (2024)، داؤد تے انہاں دے ساتھی (2025)، اجمل تے انہاں دے ساتھی (2025) تے نورینہ تے انہاں دے ساتھی (2026) دے مطالعات نوں موضوع دی مختلف جہتاں سمجھن لئی استعمال کیتا گیا اے۔ مواد دے انتخاب وچ انہاں مطالعات نوں ترجیح دتی گئی اے جیہڑے پاکستانی معاشرے دے سیاسی، معاشی تے ثقافتی حالات نال براہِ راست تعلق رکھدے نیں۔

تحقیقی ڈیزائن

اس تحقیق دا ڈیزائن وضاحتی تے تجزیاتی نوعیت دا اے۔ وضاحتی پہلو دے تحت پاکستان وچ عورتاں دی سیاسی شمولیت دے تاریخی سفر، آئینی حقوق، مخصوص نشستاں تے انتخابی نمائندگی دا جائزہ لیا گیا اے۔ تجزیاتی پہلو وچ انہاں سماجی، معاشی، ثقافتی تے ادارہ جاتی عوامل دا مطالعہ کیتا گیا اے جیہڑے خواتین دی سیاسی خودمختاری اُتے اثر انداز ہوندے نیں۔ تحقیق وچ سیاسی نمائندگی نوں صرف پارلیمان یا اسمبلیاں وچ خواتین دی موجودگی تک محدود نئیں رکھیا گیا بلکہ اس وچ ووٹ پاون، سیاسی جماعتاں وچ قیادت، انتخابی مہم، مقامی حکومت، قانون سازی تے عوامی پالیسی سازی وچ شرکت نوں وی شامل کیتا گیا اے۔ تحقیقی ڈیزائن دے تحت موضوع نوں چار بنیادی جہتاں وچ تقسیم کیتا گیا اے۔ پہلی جہت وچ خواتین دی تاریخی سیاسی شرکت تے قانونی حقوق دا جائزہ لیا گیا اے۔ دوجی جہت وچ مخصوص نشستاں، انتخابی نظام تے سیاسی جماعتاں دے کردار نوں

Journal of Lafzan De Rang لفظاں دے رنگ
Vol.01-01-2026

سمجھیا گیا اے۔ تیسری جہت وچ تعلیم، معاشی خود مختاری، خاندانی نظام تے سماجی روایتاں دے اثرات دا تجزیہ کیتا گیا اے۔ چوتھی جہت وچ مستقبل دے امکانات، سیاسی تربیت، ڈیجیٹل شمولیت تے ادارہ جاتی اصلاحات نوں زیرِ بحث لیا گیا اے۔ اس طریقے نال عورتاں دی سیاسی خود مختاری نوں اک وسیع سماجی عمل دے طور اُتے سمجھݨ دی کوشش کیتی گئی اے۔

ڈیٹا دا تجزیہ

دستیاب علمی مواد دے تجزیے توں پہلاں ایہہ گل سامنے آندی اے کہ پاکستان وچ خواتین دی سیاسی نمائندگی وچ مخصوص نشستاں دے نظام نے اہم کردار ادا کیتا اے۔ اس نظام دے ذریعے قومی تے صوبائی اسمبلیاں وچ خواتین دی تعداد ودھی تے کئی خواتین نوں قانون سازی تے عوامی پالیسی دے عمل وچ حصہ لین دا موقع ملا۔ تاہم مخصوص نشستاں تے منتخب ہون والیاں خواتین دی سیاسی خود مختاری دا انحصار سیاسی جماعتاں دے اندرونی نظام، قیادت نال تعلق، پارلیمانی ماحول تے فیصلہ سازی دے اختیار اُتے وی ہوندا اے۔ مفتی تے جلال زیب (2021) دی تحقیق ظاہر کردی اے کہ مخصوص نشستاں خواتین دی پارلیمانی موجودگی ودھاؤن لئی اہم نیں، لیکن عام نشستاں اُتے براہِ راست انتخابی کامیابی دے مواقع محدود رہ سکدے نیں۔ خان تے نقوی (2020) دے مطالعے توں وی ایہہ نکتہ سامنے آندا اے کہ خواتین ارکان دی مؤثر سیاسی آواز لئی پارلیمانی تے جماعتی سطح اُتے مزید مواقع پیدا کرنا ضروری اے۔ تجزیے دا دوجا اہم پہلو عام خواتین دی انتخابی شرکت اے۔ سیاسی خود مختاری دا آغاز ووٹ دے حق دے آزادانہ استعمال توں ہوندا اے۔ خواتین نوں انتخابی عمل وچ حصہ لین لئی شناختی دستاویزات، ووٹر رجسٹریشن، انتخابی معلومات، محفوظ پولنگ مراکز تے آمدورفت دیاں سہولتاں دی ضرورت ہوندی اے۔ بعض علاقوں وچ خاندانی پابندیاں، مقامی دباؤ، معاشی انحصار تے سیاسی آگاہی دی کمی خواتین دی انتخابی شرکت نوں متاثر کر سکدی اے۔ بخاری تے شمس (2024) نے پنجاب وچ خواتین دے ووٹنگ رویہاں دا جائزہ لیندے ہوئے خاندانی پابندیاں تے سیاسی معلومات دی کمی نوں اہم عوامل قرار دتا۔ اجمل تے انہاں دے ساتھی (2025) نے 2018ء تے 2024ء دے انتخابات دا تقابلی مطالعہ کردیاں خواتین دی ووٹنگ وچ موجود مسائل نوں نمایاں کیتا۔ اس تجزیے توں واضح ہوندا اے کہ خواتین دی انتخابی شرکت ودھاؤن لئی صرف قانونی حق کافی نئیں، بلکہ محفوظ تے آزادانہ انتخابی ماحول وی ضروری اے۔ تیجا پہلو مردانہ بالادستی تے سماجی روایتاں دا اے۔ پاکستانی معاشرے دے کئی حصیاں وچ سیاست نوں روایتی طور اُتے مرداں دا میدان سمجھیا جاندا اے۔ اس سوچ دی وجہ توں خواتین دی سیاسی سرگرمی، عوامی رابطے، انتخابی مہم تے قیادت بارے منفی رویے پیدا ہو سکدے نیں۔ کئی خواتین نوں سیاسی سرگرمیاں وچ حصہ لین لئی خاندان دی اجازت، مقامی برادری دی حمایت یا مالی وسائل دی ضرورت پیش آندی اے۔ داؤد تے انہاں دے ساتھی (2025) دی مانسہرہ بارے تحقیق وچ معاشی انحصار، خاندانی پابندیاں تے مردانہ بالادستی نوں خواتین دی سیاسی شرکت وچ اہم رکاوٹاں قرار دتا گیا اے۔ رحیم (2024) دے مطالعے توں وی ایہہ ظاہر ہوندا اے کہ سیاسی اداریاں دے اندر موجود صنفی تعصب تے طاقت دے روایتی ڈھانچے خواتین دی آزادانہ شرکت نوں محدود کر سکدے نیں۔

چوتھا اہم پہلو تعلیم تے معاشی خود مختاری دا اے۔ تعلیم عورتاں نوں سیاسی نظام، آئینی حقوق، انتخابی عمل تے عوامی پالیسی بارے سمجھ پیدا کرن وچ مدد دیندی اے۔ تعلیم یافتہ خواتین سیاسی معلومات دا تنقیدی جائزہ لے سکدیاں نیں تے اپنے مسائل نوں مؤثر انداز وچ متعلقہ اداریاں تک پہنچا سکدیاں نیں۔ معاشی خود مختاری نال انہاں نوں سیاسی سرگرمیاں وچ حصہ لین، سفر کرن، انتخابی مہم چلاؤن تے سماجی تنظیم سازی لئی ضروری وسائل حاصل ہو سکدے نیں۔ اس دے برعکس معاشی انحصار کئی وار عورتاں دے فیصلے کرن دے اختیار نوں محدود کر دا اے۔ نورینہ تے انہاں دے ساتھی (2026) دی تحقیق اس گل نوں نمایاں کردی اے کہ خواتین دی سیاسی قیادت تک رسائی انہاں دے سماجی پس منظر، وسائل تے سیاسی نیٹ ورکس نال وی جڑی ہوئی اے۔ اس لئی تعلیم تے معاشی خود مختاری نوں سیاسی شرکت دی بنیادی شرطاں دے طور اُتے اہمیت دینا

Journal of Lafzan De Rang لفظاں دے رنگ
Vol.01-01-2026

ضروری اے۔ پنجواں پہلو ڈیجیٹل میڈیا تے جدید سیاسی اظہار دا اے۔ سوشل میڈیا نے خواتین نوں اپنے سیاسی خیالات، سماجی مسائل تے حقوق بارے آگاہی پھیلاؤن دے نئے مواقع فراہم کیتے نیں۔ آن لائن مہمات، ڈیجیٹل مباحث تے سماجی تنظیم سازی دے ذریعے خواتین مختلف علاقوں دے عوام تک اپنی آواز پہنچا سکدیاں نیں۔ تاہم آن لائن ہراسانی، دھمکیاں، کردار کشی تے ذاتی معلومات دی غیر مجاز اشاعت خواتین دی ڈیجیٹل شرکت نوں متاثر کر سکدی اے۔ اس لئی ڈیجیٹل سیاسی شمولیت نوں فروغ دین دے نال نال خواتین لئی محفوظ آن لائن ماحول، شکایات دے مؤثر نظام تے قانونی تحفظ فراہم کرنا ضروری اے۔ مجموعی تجزیہ ایہہ ظاہر کردا اے کہ سیاسی نمائندگی، سماجی خود مختاری، تعلیم، معاشی وسائل تے محفوظ اظہار دے مواقع اک دوجے نال جڑے ہوئے نیں۔

نتائجِ تحقیق

تحقیق دا پہلا نتیجہ ایہہ اے کہ پاکستان وچ خواتین دی سیاسی نمائندگی وچ مخصوص نشستاں دے نظام تے قانونی اصلاحات دے ذریعے نمایاں پیش رفت ہوئی اے۔ قومی تے صوبائی اسمبلیاں وچ خواتین دی موجودگی نے قانون سازی تے عوامی مسائل اُتے گفتگو دے مواقع پیدا کیتے نیں۔ تاہم نمائندگی دی تعداد تے حقیقی سیاسی اختیار وچ فرق موجود اے۔ خواتین دی مؤثر سیاسی خود مختاری لئی ضروری اے کہ انہاں نوں صرف مخصوص نشستاں تک محدود نہ رکھیا جاوے بلکہ عام انتخابی حلقیاں وچ وی امیدوار بنن، سیاسی جماعتاں دی قیادت سنبھالن تے اہم فیصلہ ساز اداریاں وچ شامل ہون دے مواقع دتے جان۔ دوجا نتیجہ ایہہ اے کہ خواتین دی سیاسی شرکت اُتے سماجی روایتاں تے مردانہ بالادستی دا گہرا اثر موجود اے۔ خاندانی پابندیاں، مقامی دباؤ، معاشی انحصار تے سیاسی سرگرمیاں بارے منفی رویے کئی خواتین دے سیاسی کردار نوں محدود کر دے نیں۔ اس لئی سیاسی خود مختاری صرف قانون سازی نال حاصل نئیں ہو سکدی، بلکہ سماجی شعور، خاندانی تعاون تے صنفی مساوات دے فروغ دی وی ضرورت اے۔ مرداں تے خواتین دونوں وچ سیاسی برابری بارے مثبت رویے پیدا کرنا ضروری اے۔ تیجا نتیجہ ایہہ اے کہ تعلیم تے معاشی خود مختاری خواتین دی سیاسی شمولیت دے بنیادی عوامل نیں۔ تعلیم عورتاں نوں اپنے حقوق سمجھڑ تے سیاسی عمل وچ اعتماد نال حصہ لین دی صلاحیت دیندی اے، جدوکہ معاشی وسائل انہاں نوں اپنے فیصلے خود کرن دے مواقع فراہم کردے نیں۔ دیہی تے پسماندہ علاقوں دیاں خواتین لئی تعلیمی سہولتاں، پیشہ ورانہ تربیت تے معاشی مواقع ودھانا خاص اہمیت رکھدا اے۔ چوتھا نتیجہ ایہہ اے کہ خواتین دی سیاسی شرکت صرف ووٹ پاون یا انتخابات وچ امیدوار بنن تک محدود نئیں ہونی چاہیدی۔ انہاں نوں سیاسی جماعتاں دی تنظیم سازی، مقامی حکومت، قانون سازی، بجٹ سازی، پالیسی سازی تے عوامی نگرانی دے عمل وچ وی فعال کردار ملنا چاہیدا اے۔ سیاسی جماعتاں نوں خواتین دی قیادت نوں فروغ دین لئی اندرونی انتخابات، تربیتی پروگرام تے فیصلہ ساز عہدیاں وچ مساوی مواقع پیدا کرنے چاہیدے نیں۔ پنجواں نتیجہ ایہہ اے کہ ڈیجیٹل میڈیا خواتین دی سیاسی آگاہی تے اظہار لئی اہم ذریعہ بن سکدا اے، لیکن آن لائن ہراسانی تے عدم تحفظ دے مسائل اس دی افادیت نوں محدود کر دے نیں۔ خواتین دی ڈیجیٹل شرکت نوں مضبوط کرن لئی انٹرنیٹ تک مساوی رسائی، ڈیجیٹل خواندگی، آن لائن تحفظ تے مؤثر شکایتی نظام ضروری نیں۔ اس طرح ڈیجیٹل ذرائع خواتین نوں مقامی تے قومی سطح اُتے سیاسی مکالمے دا حصہ بناؤن وچ مددگار ہو سکدے نیں۔

نتیجہ

پاکستان وچ عورتاں دی سیاسی شمولیت تے سماجی خود مختاری جمہوری ترقی تے سماجی انصاف دے بنیادی تقاضے نیں۔ خواتین دی سیاسی شرکت دا سفر تاریخی طور اُتے مختلف مرحلیاں توں گزریا اے، جس وچ آئینی حقوق، مخصوص نشستاں، انتخابی اصلاحات تے خواتین دی سماجی تحریکاں نے اہم کردار ادا کیتا اے۔ اس دے باوجود سیاسی نمائندگی وچ

اضافہ ہون دے باوجود حقیقی فیصلہ سازی، انتخابی آزادی، معاشی خود مختاری تے سماجی قبولیت دے میدان وچ کئی مسائل موجود نیں۔ اس تحقیق توں واضح ہوندا اے کہ عورتاں دی سیاسی خود مختاری نوں صرف پارلیمانی نشستاں یا انتخابی اعداد و شمار دے ذریعے نئیں سمجھیا جا سکدا بلکہ اس دا تعلق تعلیم، معاشی وسائل، سماجی رویاں تے سیاسی اداریاں وچ دستیاب مواقع نال وی اے۔ پاکستان وچ خواتین دی مؤثر سیاسی شرکت لئی ضروری اے کہ آئینی حقوق تے قانونی تحفظات اُتے مکمل عمل درآمد یقینی بنایا جاوے۔ سیاسی جماعتاں نوں خواتین نوں عام انتخابی نشستاں اُتے زیادہ مواقع دینے، قیادت دے عہدیاں وچ شامل کرن تے سیاسی تربیت فراہم کرن دی ضرورت اے۔ اس دے نال نال انتخابی عمل وچ خواتین دے ووٹ دی آزادی، رازداری تے تحفظ نوں یقینی بنانا وی ضروری اے۔ تعلیمی اداریاں وچ شہری تے سیاسی تعلیم نوں فروغ دینا، دیہی علاقوں وچ خواتین دی آگاہی مہمات چلانا تے معاشی خود مختاری دے مواقع پیدا کرنا اس عمل نوں مضبوط بنا سکدا اے۔ آخر وچ ایہہ نتیجہ اخذ کیتا جا سکدا اے کہ عورتاں دی سیاسی خود مختاری صرف خواتین دا انفرادی مسئلہ نئیں بلکہ پورے پاکستانی معاشرے دی جمہوری تے سماجی ترقی نال وابستہ اے۔ جے عورتاں نوں برابر مواقع، محفوظ ماحول، معاشی آزادی تے فیصلہ سازی وچ مؤثر اختیار حاصل ہووے تاں اوہ قومی ترقی، قانون سازی تے سماجی اصلاحات وچ زیادہ مؤثر کردار ادا کر سکدیاں نیں۔ پاکستان دا پائیدار تے منصفانہ مستقبل اوہدوں ممکن اے جدوں خواتین نوں سیاسی عمل وچ برابر شریک، بااختیار شہری تے فیصلہ ساز رہنما دے طور اُتے تسلیم کیتا جاوے۔

REFERENCES

Ajmal, S., Ahmad, S., Yasmin, R., Ahmed, H. R., Hussain, S., & Rashid, M. (2025). Women's political participation in Pakistan: A comparative analysis of barriers, challenges, and opportunities in the general elections of 2018 and 2024. Journal of South Asian Studies, 13*(1).*

Bukhari, M., & Shamas, M. (2024). Voting behavior of unemployed females in Punjab: An assessment. Pakistan Languages and Humanities Review, 8*(4), 604–612.*

Dawood, Z., Khan, S., & Tariq, M. (2025). Exploring barriers to women political participation in the general elections (2024): A case study of District Mansehra. Social Sciences and Education Research Review, 8*(3), 12–18.*

Khan, A., & Naqvi, S. (2020). Dilemmas of representation: Women in Pakistan's assemblies. Asian Affairs, 51*(2), 286–306.*

Mufti, M., & Jalalzai, F. (2021). The importance of gender quotas in patriarchal and clientelistic polities: The case of Pakistan. Journal of Women, Politics & Policy, 42*(2), 107–123.*

Noreena, N., Zakar, R., Yousaf, U., Saqlain, Z., Farhat, M., & Fischer, F. (2026). Factors shaping women's political participation in Pakistani society: An in-depth exploration. Journal of Gender Studies, 35*(2), 362–381.*

Rahim, T. (2024). Beyond quotas: Examining patriarchal barriers to women's political participation in Pakistan. Journal of Political Studies, 31*(1), 67–81.*